

УДК 338.24

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3\(75\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3(75)-3)

Руслан ДМИТРЕНКО

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри Адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, факультет Менеджменту та права, Вінницький національний аграрний університет

ORCID: 0000-0003-2461-5184

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

Мета роботи. Уточнити сутнісний зміст державного регулювання розвитку агробізнесу.

Методологія. Методологія проведення дослідження ґрунтується на вивченні літературних джерел з проблем державного регулювання розвитку агробізнесу, узагальненні теоретичних положень. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного пізнання: аналізу та синтезу, монографічний, дедукції та індукції. Крім того, використовувався експериментальний метод, практичне моделювання, що включає проведення теоретичного експерименту, аналізу та узагальнення отриманих даних.

Наукова новизна. Наведено авторське трактування «державне регулювання розвитку агробізнесу» – особлива форма державної активності у сільському господарстві, заснована на державних спонуканнях з метою отримання доходу та законно-зареєстрована як фермерські господарства, індивідуальні підприємці, особисті селянські господарства. Зазначено відмінність у агробізнесі за метою ведення та товарності. Для особистих селянських господарств ключова мета – виробництво агропродукції для власного споживання. Для фермерського господарства пріоритетною метою є виробництво продукції з подальшою її реалізацією, тобто товарне виробництво.

Висновки. Поняття «підприємництво» та «бізнес» не можуть вважатися синонімами під час розгляду економічної сфери їхньої дії. Поняття «бізнес» набагато ширше, визначається як система виробництва для задоволення потреб та бажань суспільства. Бізнес охоплює відносини між усіма учасниками ринкової економіки та включає дії підприємців, найманих працівників, службовців державних структур. В узагальненому вигляді – це ділова активність людини у системі ринкових відносин.

Крім того, бізнесмен є основним суб'єктом, наділений підприємницькими здібностями, чия поведінка характеризується творчим, пошуковим та інноваційним характером. Бізнесмен перебуває у центрі економічних зв'язків, є двигуном процесу, що він організує реалізації можливостей підприємницької діяльності, враховують як особистісні, так і громадські інтереси.

Щоб агробізнес міг повною мірою виконувати свої економічні та соціальні функції, необхідні створені державою умови, які забезпечать життєздатність даного суб'єкта господарювання.

Ключові слова: державна підтримка, державне регулювання розвитку агробізнесу, умови держави.

Ruslan Dmytrenko. ESSENTIAL CONTENT OF STATE REGULATION OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT

The purpose of the work. Clarify the essential content of state regulation of agribusiness development.

Methodology. The research methodology is based on the study of literary sources on the problems of state regulation of agribusiness development, the generalization of theoretical provisions. In the research process, general scientific methods of theoretical and empirical knowledge were used: analysis and synthesis, monographic, deduction and induction. In addition, the experimental method, practical modeling, which includes conducting a theoretical experiment, analysis and generalization of the obtained data, was used.

Scientific novelty. The author's interpretation of «state regulation of agribusiness development» is presented – a special form of state activity in agriculture, based on state incentives for the purpose of obtaining income and legally registered as farms, individual entrepreneurs, personal peasant farms. The difference in agribusiness in terms of management and marketability is noted. For personal peasant farms, the key goal is the production of agricultural products for own consumption. For farming, the priority goal is the production of products followed by their sale, i.e. commodity production.

Conclusions. The concepts of «entrepreneurship» and «business» cannot be considered synonymous when considering the economic sphere of their action. The concept of «business» is much broader, defined as a system of production to meet the needs and desires of society. Business covers relations between all participants of the market economy and includes the actions of entrepreneurs, employees, and employees of state structures. In a generalized form, this is the business activity of a person in the system of market relations.

In addition, a businessman is the main subject, endowed with entrepreneurial abilities, whose behavior is characterized by creative, searching and innovative nature. A businessman is at the center of economic relations, he is the engine of the process that he organizes the realization of opportunities for entrepreneurial activity, taking into account both personal and public interests.

In order for agribusiness to fully perform its economic and social functions, the conditions created by the state are necessary to ensure the viability of this economic entity.

Key words: state support, state regulation of agribusiness development, state conditions.

Постановка проблеми. Розвиток агробізнесу в сучасних реаліях значною мірою обумовлено правомірною реалізацією його сутності та дотриманням законодавчих основ діяльності. Всебічний, об'єктивний підхід до розвитку будь-якого процесу необхідний щодо історичних аспектів соціальних явищ. Це насамперед стосується бізнесу. Часто поняття «підприємництво» – «бізнес» трактується як синоніми у світовій та вітчизняній науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних питань державного регулювання аграрного бізнесу присвячено праці відомих зарубіжних науковців, а саме: Річарда Кантільона, Адама Сміта, Пітера Друкера, Р. С. Ронстадта та інших. Серед українських вчених слід відзначити: А.Д. Діброву, І. Б. Золотих, Ю.М. Крупку, І. В. Ломакіна, Н.М. Оніщенко, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, О.Ф. Скакун та інших.

При всій важливості проведених досліджень, окремі питання все ж таки залишилися поза увагою науковців. Зокрема це стосується уточнення сутнісного змісту державного регулювання розвитку агробізнесу.

Мета статті. Уточнити сутнісний зміст державного регулювання розвитку агробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Бізнес (англ. business – справа, заняття, підприємство) – діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку. Бізнес – одна із основних занять за умов ринкової економіки, джерелом економічного та розвитку суспільства» [7]. «Підприємець – людина, яка здійснює підприємницьку діяльність. Підприємець має власну справу. В англійських державах та країнах застосовується слово – Бізнесмен (Людина, яка має бізнес)» [7]. У 1387 р. вперше зустрічається термін «бізнес» у значенні «комерційна, торговельна діяльність». У Парижі (1723 р.) у «Всесвітньому словнику комерції» зазначено термін «підприємець», який трактується у значенні «підприємець – це особа, яка бере на себе зобов'язання з виробництва або будівництва об'єкта» [6].

У XVII ст. Річард Кантільон – ірландський банкір, економіст запроваджує поняття «бізнесмен» чи «підприємець», сформульоване ним і відбито 1755 р. у роботі «Нарис про природу торгівлі взагалі». Теорія підприємництва світі зародилося завдяки цьому вченому. Отже, згідно з Кантільоном, підприємець – це людина, яка свідомо наражається на ризик отримання нестабільного доходу. До цієї категорії він відносив фермерів, ремісників і

купців, жебраків, розбійників та інших осіб з непостійним та невизначеним заробітком. Купуючи за певною ціною чужі товари, сплачуючи фіксовані подати землевласникам, підприємець сподівається продати свої товари за невідомою, але вищою ціною, пов'язаною із природною чи ринковою «невизначеністю». У Кантільона, одне сприйняття сутності підприємця – «капіталіст», тобто. ремісник чи продавець, наймає працівників, у результаті «керуючий» – найманий працівник може бути підприємцем [3].

Не менш відомий економіст Адам Сміт (1723-1790) приділяв увагу проблемі підприємництва у контексті особливостей епохи, її ідеологічних пошуків та матеріальних тенденцій. «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776) стало революційною працею з погляду оформлення багатьох економічних концепцій для пояснення світу торгівлі, комерції та промисловості. Сміт визначає спонтанну організацію економічного світу, у якому підприємець посідає центральне місце. «... Він переслідує лише свою власну вигоду, причому в цьому випадку, як і в багатьох інших, невидима рука змушує його сприяти такому результату, який зовсім і не входив до його намірів. Переслідуючи свої власні цілі, часто він служить інтересам суспільства більш дієвим чином, ніж коли свідомо прагнути робити це». У результаті А. Сміта виникає парадигма «переслідування власних інтересів призводить до служіння інтересам суспільства» [3]:

1. Компанії прагнуть отримати прибуток.
  2. Компанії виробляють товари, які потрібні людям.
  3. Високі прибутки залучають нові компанії, які виробляють дешевші товари.
  4. Споживачі виграють від зниження цін.
  5. Купуючи товари, які вам потрібні, ви забезпечуєте інших людей робочими місцями.
- Сміт відводить уряду значну роль у забезпеченні суспільних благ, захисті приватної власності та регулюванні монополій.

Все сказане вище свідчить про збіг історії бізнесу з історією підприємництва. Терміни «підприємець» та «бізнесмен» – ідентичні, і це вірно з наступних причин:

- отримання прибутку – мета, яку виражають обидва терміни;
- створення матеріальних благ – одне з основних завдань в обох процесах;
- господарсько-економічна діяльність, спрямована на належне використання обладнання, організацію праці працівників, раціональне застосування доступних технологій тощо, є в обох концепціях;

- бізнесмен та підприємець несуть рівну відповідальність за використання капіталу, який вони використовують для здійснення своєї діяльності;

- бізнесменом та підприємцем діяльність здійснюється, як правило, за допомогою найманих працівників.

Американський вчений Пітер Друкер зробив великий внесок у вивчення сутності підприємницької діяльності. На думку П. Друкера, основою бізнесу є інновації у всіх сферах діяльності, насамперед в управлінні. На його думку, підприємець – це людина, яка створює свій новий бізнес, який не можна віднести ні до мистецтва, ні до науки. Цілком природно і нормально перебувати у постійному пошуку змін у бізнесі. Засіб для досягнення мети – база знань бізнесмена. Головне завдання підприємця, який виступає у ролі «творця» – нові ідеї та їх реалізація [3]. За словами П. Друкера, головним критерієм успішності підприємницької діяльності є інновація. Отже, особливий бізнес – інноваційний шлях розвитку – інструмент, спрямований на максимальне використання ресурсів з метою створення нових, сучасніших товарів, благ. Доки людина не знайде в природі щось корисне і не надасть їй економічної цінності не буде ресурсу. За словами вченого, бізнесмен – це людина, яка використовує будь-яку можливість із максимальною користю. За визначенням П. Друкера, що якщо підприємець компетентний у веденні свого бізнесу, то бізнес не є ризикованим видом діяльності, за винятком його реалізації у певних галузях [3]. Немає жодних сумнівів у тому, що зв'язок між знанням та інформацією великий, але той факт, що у бізнесі немає ризику, є хибним твердженням.

Ділова практика показує, що у бізнесі завжди є ризик, особливо у агропромисловому комплексі. Думка американського вченого Р. С. Ронстадта: «Бізнес – це динамічний процес нарощування багатства. Багатство створюється тими, хто найбільше ризикує своїми грошима, майном, кар'єрою, хто не шкодує часу на створення власної справи, хто пропонує покупцям новий товар чи послугу». Цей продукт чи послуга не обов'язково мають бути чимось виключно новим; головне, щоб підприємець зміг надати їм нові якості, підвищити їхню цінність, витративши на це необхідні зусилля та гроші. Відомі американські вчені професори Р. Хізрич і М. Пітерс у свою чергу висловлюють свою думку про найбільш повне визначення бізнесу, яке охоплює всі види підприємницької поведінки. «Бізнес, зазначають вони – це процес створення чогось нового, що

має цінність; процес, що поглинає час та сили, що передбачає прийняття на себе фінансової, моральної та соціальної відповідальності; процес, який приносить грошовий дохід та особисте задоволення досягнутим». Далі автори пишуть, що життя людини, яка вирішила відкрити власну справу, сповнена надій, розчарувань, турбот та напруженої роботи [3].

Р. Хізрич дає, з погляду, одне з найкоротших визначень сутності бізнесу: це процес створення чогось нового, має цінність [3]. У зв'язку з тим, що визначення «підприємництво» є ємним, поняттям, що динамічно розвивається на кожному етапі розвитку економічних відносин, багатогранним, його не можна охарактеризувати одним визначенням. Світова економічна думка давно активно займається як теорією, так і практикою підприємництва.

Підприємництво – джерело змін у суспільстві. Підприємці реорганізують певний сегмент суспільства, виявляють помилки ринкових процесів, виступають консультантами та аудиторамі. На відміну від звичайних учасників процесу, їх називають бізнесменами та підприємцями тільки тому, що вони беруть на себе відповідальність за свою діяльність. Вони говорять усім, чия співпраця потрібна для здійснення їхніх планів: «Я приймаю прибуток чи збитки» [2].

Підприємці розраховують на чистий залишок – тобто те, що залишається після врегулювання всіх попередніх договорів, контрактів. Індивіди, які отримують «залишок», є найважливішими учасниками будь-якого суспільства, що характеризується спеціалізацією праці та обміну. Підприємець перебирає відповідальність за результати своєї діяльності, купуючи згоду інших членів команди. Вирішення важливих завдань тягне за собою надання надійних гарантій [8].

Сучасний розвиток економіки сприяє розвитку підприємництва, спонукає підприємців до оперативного реагування на ключові питання економіки.

Суб'єктами підприємницької діяльності відповідно до законодавства України та об'єднаннями підприємців можуть бути громадяни України, у встановленому законом порядку не обмежені у дієздатності, громадяни іноземних держав, а також особи без громадянства в межах своїх повноважень. Державна реєстрація підприємства закріплює статус підприємництва. Підприємницька діяльність може здійснюватися без залучення найманої праці та з її залученням.

Людина, яка ризикує під час створення нової організації або запровадження нової

ідеї, продукту чи послуги, є підприємцем. Підприємство у сучасному розумінні – форма діяльності з виробництва товарів та послуг за рахунок власних чи позикових коштів, заснована на ризику та інноваційному підході до системи господарсько-економічних відносин [1].

Вперше, у 50-х роках минулого століття, заступник міністра сільського господарства Сполучених Штатів Джон Н. Девіс вводить в економічну науку поняття «агробізнес»: «... агробізнес означає суму всіх фермерських операцій плюс виробництво та розподіл продукції, необхідної для постачання фермерських господарств плюс сума всіх операцій, здійснюваних у зв'язку з транспортуванням, зберіганням, переробкою та розподілом сільськогосподарської продукції» [3].

Діяльність агробізнесу в умовах ринкової економіки надає позитивний вплив на розвиток ринку та покращує його стан. Отже, сутність агробізнесу найбільш повно проявляється у поєднанні всіх властивих йому функцій, які об'єктивно характерні для цивілізованого підприємництва, але багато в чому залежить від самих суб'єктів підприємницької діяльності, від системи державної підтримки та регулювання підприємництва.

Місце та ролі аграрного бізнесу у ринковій економіці, обумовлені низкою функцій малих підприємств економічного, соціального, політичного характеру. Так, наприклад, можна виділити інтегративні функції підприємства: один із факторів розвитку – виконувати інноваційні функції. Економічні функції включають таке: сприяють диверсифікації економіки, надають їй гнучкість, заповнюють економічні ніші, там, куди великий бізнес не прагне; сприяють розвитку конкурентного середовища; оперативно реагують зміни ринкової кон'юнктури; беруть участь у створенні широкого асортименту товарів та послуг, які можуть задовольнити попит населення у них.

Серед соціальних функцій, що виконуються малим бізнесом, можна виділити такі: сприяти вирішенню проблем зайнятості шляхом створення робочих місць, зокрема соціально незахищених громадян; знижувати соціальну напруженість; формувати широкий прошарок власників; виступати основою для формування середнього класу; сприяти розвитку приватної ініціативи громадян та громадянського суспільства.

Крупка Ю.М., аналізуючи діяльність підприємств-початківців виділяє три основні групи мотивації:

- «Гроші заради грошей» – підприємці, які створили свою справу для якнайшвид-

шого особистого збагачення та швидкого отримання прибутку. Енергійні, заповзятливі люди, які прагнуть престижу, що живуть за своїми законами, що суперечать державі. Свій стан збивають на нехитрому бізнесі.

- «Гроші заради справи» – до цієї групи увійшли люди, які відрізняються широтою поглядів, які прагнуть самореалізації, мають гнучкість мислення, здатні до досягнення нового, самовираження у своїй справі та контролюють ситуацію.

- «Гроші заради виживання» – представники малих підприємств, при різних структурах оборонно-промислового комплексу [4].

Отже, підприємницька діяльність набуває трьох форм: купівля – продаж, інновація та імітація.

По-перше, підприємці займаються купівлею-продажем. Купівля-продаж сприяє перерозподілу товарів, переміщуючи їх із місць, де вони менш цінні, у місця, де вони цінніші.

По-друге, підприємці займаються інноваціями. Підприємці-новатори є першопрохідниками, вони завжди шукають нові можливості для задоволення попиту споживачів, для чого постійно підвищують якість, надійність, термін служби або знижують ціну товарів чи послуг, що продаються. Інновації варіюються від запровадження нових технологій (персональні комп'ютери, ноутбуки) до організації нових стратегій (стандартизовані мережі магазинів, інтернет-аукціони). Підприємці у пошуках економічних вигод знаходять менш витратні комбінації дефіцитних ресурсів для виробництва продуктів, які більше цінуються споживачами. Вони відкривають нові структури витрат, ефективніші способи виробництва та доставки товарів, надання послуг.

По-третє, підприємці займаються імітацією продуктів інших першовідкривачів. Ford вигадав збірну лінію для виробництва автомобілів. Інші підприємці перейняли досвід Ford, знизили вартість виробництва автомобілів, виникла нова галузь, яка краще відповідає потребам та бажанням клієнтів. Більшість людей завдяки підприємницьким інноваціям та наслідуванням виявили, що особистий автомобіль ефективніший, ніж традиційний візок; що персональний комп'ютер більш ефективний, ніж друкарська машинка. Споживачі охоче купують право власності на ці товари та відмовляються купувати інші.

Таким чином, ключовим моментом у визначенні підприємництва є самостійність, ініціативність, відповідальність та новаторство. Узагальнюючи наявні у науковій літературі трактування, одержані результати дисертаційного дослідження, нам вдалося уточнити

поняття «агробізнес», «агропідприємництво», «малий агробізнес».

Під «агропідприємництвом» ми розуміємо особливу форму економічної діяльності в сільській місцевості (на свій страх і ризик), засновану на самостійності, відповідальності, новаторських ідеях, спрямовану насамперед на отримання прибутку.

Залежно від наявних у підприємця (функції підприємця та власника з'єднані) ресурсів та досвіду, процеси підприємництва та бізнесу можуть йти паралельно.

На нашу думку, результатом підприємницької діяльності є створення, розвиток «агробізнесу» – економічна діяльність суб'єкта господарювання в аграрній сфері, спрямована на отримання прибутку і націлена на задоволення потреб і бажань суспільства. Відмінною особливістю агробізнесу від інших видів підприємництва є діяльність з живими організаціями: їх вирощування, зберігання, переробка, транспортування, що робить бізнес високоризиковим.

Авторське трактування «державне регулювання розвитку агробізнесу» – особлива форма державної активності у сільському господарстві, заснована на державних спонуканнях з метою отримання доходу та законно-зареєстрована як фермерські господарства, індивідуальні підприємці, особисті селянські господарства.

Слід зазначити відмінність у агробізнесі за метою ведення та товарності. Для особистих селянських господарств ключова мета – виробництво агропродукції для власного споживання. Для фермерського господарства пріоритетною метою є виробництво продукції з подальшою її реалізацією, тобто товарне виробництво.

Узагальнюючи дослідження вчених [5], можна виділити концепції особистого селянського господарства:

1) господар наймає себе як робітника – підприємницьке селянське господарство. Мотивація селянина-підприємця – різниця між валовим доходом та витратами виробництва;

2) трудове сімейне селянське господарство. Сім'я отримує єдиний трудовий прибуток і порівнює свої витрати річної праці з одержуваним матеріальним результатом.

Нині малі форми господарювання стали невід'ємною частиною агропромислового комплексу завдяки виробничому потенціалу.

Агробізнес розглядається як найважливіший стратегічний ресурс, що активізує економічне зростання та забезпечує стійкість соціально-економічного розвитку, підвищення якості життя населення.

Потенціал розвитку підприємств агробізнесу можна подати у вигляді наступних основних функціональних складових:

1) здешевлення технологій, зниження порогових вимог до масштабів ефективного бізнесу;

2) цифрова трансформація відкриває нові види діяльності та полегшує вихід на зовнішні ринки;

3) зростання попиту на споживчі інновації; розширення ніш для діяльності підприємств у великих містах; розширення передумов для формування креативних індустрій;

4) сервісизація економіки, розвиток умов мережної економіки; зміна моделей бізнесу та підвищення ролі організаційних інновацій.

У результаті парадигма державного регулювання розвитку агробізнесу виявила низку особливостей:

- нематеріальні активи, людський капітал, некодифіковані знання мають особливу цінність збільшуючи вартість агробізнесу;

- висока чутливість до рівня податкового навантаження, до якості адміністрування; можливості відходу в «сіру зону»;

- можливість розширення активності у різних юрисдикціях; комунікативна компетентність, швидкість отримання державної підтримки.

Виходячи з цього, актуальні питання поступального розвитку агробізнесу, формування високоефективної системи державної підтримки для нього мають залишатися у зоні пріоритетної уваги бізнесу та суспільства загалом держави. Держава здатна підтримати сільськогосподарську галузь, взявши на себе витрати, пов'язані з дослідженнями у галузі сільського господарства з великими тимчасовими та фінансовими витратами, адже вигодонабувачем від інновацій у сільському господарстві буде кінцевий споживач, а не підприємець.

Висновки. Таким чином, поняття «підприємництво» та «бізнес» не можуть вважатися синонімами під час розгляду економічної сфери їхньої дії. Поняття «бізнес» набагато ширше, визначається як система виробництва для задоволення потреб та бажань суспільства. Бізнес охоплює відносини між усіма учасниками ринкової економіки та включає дії підприємців, найманих працівників, службовців державних структур. В узагальненому вигляді – це ділова активність людини у системі ринкових відносин.

Крім того, бізнесмен є основним суб'єктом, наділений підприємницькими здібностями, чия поведінка характеризується творчим, пошуковим та інноваційним характером.

Бізнесмен перебуває у центрі економічних зв'язків, є двигуном процесу, що він організує реалізації можливостей підприємницької діяльності, враховують як особистісні, так і громадські інтереси.

На наш погляд, щоб агробізнес міг повною мірою виконувати свої економічні та соціальні функції, необхідні створені державою умови, які забезпечать життєздатність даного суб'єкта господарювання.

Література:

1. Діброва А. Д. Державне регулювання сільського господарства: теорія, методологія, практика. Київ: Формат, 2008. 448 с.
2. Дія права: інтегративний аспект: монографія / кол. авторів; відп. ред. Н.М. Оніщенко. Київ: Юридична думка, 2010. 360 с.
3. Золотих І. Б. Історія економічних вчень: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 186 с.
4. Крупка Ю. М. Аграрне право України: навчальний посібник / за наук. ред. Н.Р. Малишевої. Київ: Університет «Україна», 2006. 160 с.
5. Ломакіна І. В. Державно-правове регулювання сільського господарства України. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 10. С. 23-26.
6. Погрібний О. О. Аграрне право України: підручник. Київ: Істина, 2007. 448 с.
7. Семчик В. І. Правові аспекти аграрної політики і аграрної реформи в Україні. Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні. Київ, 2003. С. 20.
8. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник; 4-е вид., доп. і перероб. Київ: Алерта, 2013. 524 с.